

Александар М. МИЛАНОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 12. 02. 2019.
Прихваћен: 14. 02. 2019.

СТАТУС ОНИМА СТРАНОГ ПОРЕКЛА У СЛАВЕНОСРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

У раду се анализира развој облика онима страног порекла у славеносрпским публицистичким текстовима, са посебним освртом на граfiјска, ортографска, фонетско-фонолошка, деривациона и лексичка колебања. Конкуренција и коезистенција облика сагледавају се и на социолингвистичком и стилистичком плану, а аутор се због богатства различитих облика залаже за израду дијакхронијског речника онима у славеносрпској епохи (од средине 18. до средине 19. века).

Кључне речи: славеносрпски језик, оним, етноним, конкуренција, вернакуларизација, дублетност, публицистички стил, панславизам, дијакхронијски речник онима.

1. Промена форме онима. Није непознато да форме многих онима који су потврђени у славеносрпским текстовима могу изазивати бројне недоумице код мање упућених читалаца. Тако један пример из тадашњих новина указује на више проблема код специфичног именовања народа настањених ван нашега језичког простора: Јошћ онда € владѣтелство Португизе, Алгирице и Негре натрагъ послало (Новине сербске, 1813, 174). Форме *Португизи* и *Алгирици*, као и многе друге, нису карактеристичне са савремени српски језик. Архаичне су, али прозирног значења. Пример, међутим, због речи *Негри* може и теоријско-методолошки закомпликовати статус онима у 18. и 19. веку. Културолошка адаптација нових појмова и лексема овде, очито, још није била извршена до краја.¹ Сличну појаву запажамо и у примерима *Варварска*, *Варварија* и *Берберија*: Варварска СВ 1794/397;² Варварја африканска

* aleksandar.jus@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта 178006 *Српски језик и његови ресурси; теорија, опис и примене*, који финансира Министарство науке, просвете и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Уп. примере: Чрнци (чрни люди) [...] страшно се заклели, да све бљце поубијо НС 1816/637.

² Реч је наведена верзалом у наслову, а у тој су се позицији у СВ наводила имена држава.

(Берберја) НС 1816/692. Ову тему остављамо за лингвокултуролошка истраживања, у која би спадала и тема потенцијалног утицаја фолклорног језика при навођењу онима: у Лондону граду СВ 1794/204, Изъ Мемела града СВ 1794/207 и сл., као и тема (не)познатости онима широј публици тј. читаоцима и језичких маркера који уводе нове јединице: Унтерлайтнантъ именовъ Менгенъ СВ 1794/201, у мѣсту Тулузъ зовомомъ СВ 1794/235 и сл.

Често су у литератури коментарисани многи примери промене форме онима кроз историју српског језика, па се тако пореклу и развоју онима враћа чак и савремени правопис, приручник намењен најширој корисничкој публици.³ Међутим, мањак потврда управо из славеносрпске епохе доприноси и недовољно прецизним описима савременог стања.⁴

Захваљујући окретању српске културе ка западноевропској, као и развоју публицистике који је из те промене следио, многи од онима су из страних у српски језик почели продирати управо у славеносрпској епохи. Како су, међутим, славеносрпски текстови остали махом ван грађе за постојеће српске речнике, ово ономастичко благо, које посредно може указати и на различите књижевнојезичке тенденције, још увек није сакупљено. Иако се за *Речник славеносрпског језика*, чија израда је у току, врши тотална ексцерпција грађе, оними ће и у овом лексикографском остварењу бити изостављени (ОС 2017: 18).

2. Дистрибуција онима према стилу и жанру текста. У славеносрпској епохи је нагло растао број стилова и жанрова српске писмености. Оними су, наравно, навођени у делима писаним различитим стиливима (књижевним и научним делима, школским уџбеницима, административним списима, дневницима, приватним писмима и др.), али су најбројнији и најразноврснији у публицистичким текстовима: дневним новинама, часописима, алманасима, забавницима и календарима. Презасићеност новинских прилога различитим онимима истакао је на самим почецима српске журналистике и Вук Караџић (1968: 15): „Штил э сваки новина обично сув и опор, а особито сад у време войне кад се готово цѣле из датума, и из имена собствени, состоє”. Стога смо за корпус овога рада изабрали прве српске дневне новине: Сербскія повседневнія новины (у даљем тексту: СН), које су излазиле од 1791. до 1792,⁵ Славенно-сербскія вѣдомости (у даљем тексту: СВ), које су излазиле од 1792. до 1794, и Новине Сербске (у даљем тексту: НС),⁶ које су у излазиле од 1813. до 1822. године. Све наведене новине излазиле су у Бечу, у укупном периоду дужем од 30 година. Већ и површан поглед на језик у њима показује не само високу фреквенцију онима већ и неустаљеност форме многих од њих,

³ Уп.: „Истанбул (потиснут је, без уверљ. разлога, фонетизам са -мб-, уп. трад. Стамбол, презиме Стамболић; није било ни разлога да се у срп. култури истисне назив Цариград, уп. друкције у избору између Беч – Вијена, Рим – Рома” (ПМС 2014: 333).

⁴ Уп. нпр. опис суфикса -ѣз у савременом српском стандардном језику (Клајн 2003: 227).

⁵ Новине су од 15. броја, 1791. године, скратиле име избацивањем речи *повседневнія* у Сербскія новины.

⁶ Новине су промениле име ортографском интервенцијом од 1. броја 1816, од када место *сербске* пише *србске*.

нарочито при фонетској адаптацији страних онима, као и честе облике који су посве различити од данашњих.

3. Колебање форме онима. Наведеном феномену конкуренције и коегзистенције форми онима није посвећено много радова. У два студијама Александра Албијанића, о деklinацији страних личних имена у НС из 1813. г. (Албијанић 1979) и о истом феномену на ширем корпусу (СН; СВ и НС из 1814) (Албијанић 1984), видљива је морфолошка тенденција: у СН и СВ онима са крајњим *-и*, *-у*, *-ѣ* и *-ѵ* остају углавном непроменљиви, али су оне већ у НС скоро по правилу деклинабилне, а финални вокали осећају се као део основе (Албијанић 1984: 74).⁷ Друга занимљива морфолошка питања аутор није покренуо. Колебање облика онима, међутим, није видљиво само на морфолошкој равни. Циљеви овога рада стога јесу да се уоче односи међу онима потврђеним у слс. новинским текстовима, да се издвоје тенденције при њиховим променама и да се кроз анализу типичних примера конкуренције и коегзистенције форми укаже научној јавности како је потребно израдити дијахронијски *Речник онима у славеносрпском језику* као додатни пројекат уз *Речник славеносрпског језика*.

4. Графијско-ортографска колебања. Као и сву другу лексичку у овом периоду, онима прате карактеристична графијско-ортографска колебања, понекад и више њих у истом примеру, нпр.: Изъ Бриссла СВ 1794/165 : Изъ Брысла НС 1817/203. Најчешће су у питању већ познате и описане графијско-ортографске несистемности при обележавању група са интервокалним /j/ (Вандіанцы НС 1815/491, 506 : Вандіянцы НС 1815/491), алтернативно писање вокала /i/ (Парисъ СВ 1794/112 : Паріъ СВ 1794/215), обележавање /d/ (Маѣарска СВ 1794/211, 224, Маѣарска НС 1818/108), удвојено писање графема (Изъ Хага СВ 1792/60 : У Хаагу СВ 1792/69, Велінтнъ НС 1813/3, 9 : Веллінтну НС 1813/3), писање грецизама (Европу НС 1813/84 : Европа НС 1814/63) и сл.

Занимљиво је да у страним онима постојеће графеме могу добијати и нове функције, нпр. да ближе дочарају оригинални изговор или графију, као у случају јерија (Дысселдорфа НС 1814/966, Дыжонъ НС 1815/745, Брысла НС 1816/275, Цыриху НС 1817/239). Такође, у овом засебном лексичком слоју графеме могу имати и мање распрострањену гласовну вредност, као у случају јата са вредношћу /je/: Валенсѣнъ НС 1816/258, Сѣрре Леоне НС 1816/569. Коначно, страни онима понекад и ортографски следе оригинално писање: између воде Саале НС 1813/165, У Хаагу НС 1819/65 и сл.⁸

5. Фонетско-фонолошка колебања. Необично велики број страних онима у другачијем је фонетском лику од данашњих, чему су суштински доприносили различити фактори, често укрштени – утицај оригиналне графије, уредничко, новинарево или преводиочево непознавање појединих страних језика (нпр. енглеског, француског, шпанског и сл.), другачија акустичка сли-

⁷ Како је и у НС у периоду 1815–1821. ова слика готово иста као и до 1815, питање морфолошког колебања у овом раду ћемо прескочити.

⁸ Уп. и примере са губљењем сугласника, различите само на ортографском плану: Шотландцы СВ 1794/32 : Шотланцы НС 1816/453.

ка створена слушањем онима, промена облика онима у самом страном језику или утицај језика посредника (углавном немачког): *Шарлороа* (Шарлороа СВ 1794/193), *Дублин* (Дублину СВ 1794/204, Дублину НС 1817/172), *Весарабија* (Весарабиј НС 1814/217), *Гивралтар* (Гивралтару НС 1817/281, Гивралтара НС 1819/547), *Вуенос-Аирес* (Вуенос-Аиресъ НС 1818/19), *Алгир* (Алгирь НС 1817/202, Алгира НС 1818/178), *Версаиљ* (Версаиљу НС 1817/212), *Лиљ* (Лиља НС 1817/270), *Рио-Јанеиро* (Рја-Јанеира НС 1817/276), *Чина* (Чину НС 1818/184), *Тошкана* (Тошкана НС 1819/331), *Венесуела* (Венесуеле НС 1819/567), *Валадолид* (Валадолиду НС 1816/350, Валадолиду НС 1819/467), *Штокхолм* (Штокхолмъ НС 1817/238, Штокхолма НС 1817/229), *Ливрпул* (Ливрпула НС 1817/212) и др. Сви наведени фактори узроковали су и бројне конкурентне форме истих онима, а нису ретки ни конкуренти са више дистинктивних гласовних црта (Букурестъ СН 1791/10 : Бѣкѣрестъ СН 1791/32, Букурестъ НС 1820/658 : Букарестъ НС 1818/631; Штутгардъ НС 1816/322 : Стутгару НС 1816/348 и сл.).

Многе гласовне опозиције из наше ономастичке грађе потврђене су у литератури и на примерима других позајмљеница:⁹ *Аустрија* : *Австрија* (Аустрија СВ 1792/5, Аустрија СВ 1793/25, Аустрија НС 1817/871 : Австрија НС 1817/255, Австрије НС 1818/667, Австрија НС 1819/489), *Австралија* : *Аустралија* (Австралија НС 1817/603 : Аустралији НС 1818/26), *Генува* : *Генуа* (изъ Генѣве СН 1792/342, Генуве СВ 1794/308 : Генуе СВ 1792/60, Генуе СВ 1794/349), *Триест* : *Трст* (Триеста СВ 1793/243, Триеста НС 1818/756 : Трстъ НС 1818/203), *Брасилија* : *Бразилија* (Брасилија НС 1814/796, Брасилија НС 1816/89 : Бразилија НС 1816/959, Бразилија НС 1818/211, 267), *Асија* : *Азија* (Азије НС 1817/171 : Ассија НС 1818/111), *Парис* : *Париз* (Парисъ СВ 1794/112 : Паризъ СН 1791/42, Паризъ СВ 1794/215), *Полска* : *Польска* (Полски СН 1791/26, Полска СН 1791/41, 91, Полска СВ 1793/23, Полску СВ 1794/180 : Польске НС 1814/190, Польска НС 1817/164), *Мадрит* : *Мадрид* (Мадритъ СН 1791/37, Мадритъ СВ 1792/62, Мадрита СВ 1792/56 : Мадрида СН 1791/63, Мадриду НС 1817/228), *Неапол* : *Неапољ* (Неаполъ СВ 1794/243, у Неаплу НС 1813/46: Неаполя СВ 1792/14, у Неапољу СВ 1792/15, у Неапољу НС 1813/46), *Маџарска* : *Мађарска* (Мачжарска НС 1817/581 : Мађарска СВ 1794/211, 224, Мађарска НС 1818/108), *Росија* : *Русија* (Россија СН 1791/31, Россија СВ 1794/24, Россија НС 1817/153, Россија НС 1818/546 : Русија НС 1818/575, 586, 595, 601), *Норвешка* : *Норвегска* (Норвежска НС 1813/20, Норвежску НС 1813/20 : Норвегска НС 1817/235, Норвежску НС 1814/66), *Мексико* : *Мехико* : *Мекхико* (Мексико НС 1816/437 : Мехика НС 1819/489 : Мекхика НС 1818/38), *Немеџка* : *Немачка* (Нѣмеџка НС 1814/63 : Немачка НС 1817/164), *Инглеска* : *Енглеска* (Инглеске НС 1814/3 : Енглеска НС 1814/574), *Англеџ* : *Инглеџ* : *Енглеџ* (Англеџи СВ 1793/243, Англеџе СВ 1794/52, Англеџи СВ 1794/164 : Инглеџи НС 1814/62 : Енглеџъ НС 1816/610, Енглеџи НС 1817/146, Енглеџи НС 1818/176), *Кадикс* : *Кадис* : *Кадих* (Ка-

⁹ Уп. Милановић 2014 и литературу у тој монографији.

диксѣ НС 1814/1158, Кадикса НС 1815/28 : Кадисѣ НС 1816/929, Кадиса НС 1817/247 : Кадићѣ НС 1819/17) итд.¹⁰

6. Творбена колебања. За историју књижевног језика свакако су најзанимљивији примери творбе онима. Оними страног порекла показују конкуренцију суфикса (Ћорић 2008: 221–225), домаћих и страних, али и пуристичку тежњу ка *вернакуларизацији* (понародњавању) страних облика.

6.1. У деривацији етника потврђени су бројни данас архаични облици, попут форми са нултим суфиксом: *Швед* (Шведи СН 1791/35, Швеци НС 1814/708, у Шведа НС 1817/229), *Прајз* (Прајзу СВ 1794/164, Прајзи НС 1814/62), итд. Творбени дублети указују и на конкуренцију суфикса (Р8сси СН 1791/17, Россы НС 1813/1 Росси НС 1813/20: Россіаны НС 1813/1, Россіанѣ НС 1813/136, Россіана НС 1813/20, Россіани НС 1815/44; Туны СНВ 1794/397 : Тунисцы НС 1816/457; Тулузчана НС 1814/370 : Тулузаца НС 1816/398; Елсеччана НС 1814/383, Елсеччани НС 1814/515 : Елзашанинѣ НС 1819/437 итд.). Изражена потреба за језичком економијом у информативним жанровима (вестима, извештајима и сл.) и садржај у њима налагали су потребу да се место описних конструкција (Жителѣ Жоржтавнске НС 1814/935) често граде етници (Жоржтавнцы НС 1814/935), што је понекад код новинара изазивало и творбене недоумице, па одговарајући облик изостаје: Она почитую жителѣ Кавкаски, Арапи, Монголи, Перуанцы, Негри и Бурети НС 1816/905.¹¹

6.2. У творби етника најпродуктивнији је творбени модел са суфиксом *-ац*: Тулонцы СВ 1793/250, Лондонцы СВ 1794/341, Веронесцы НС 1814/135, Нидерландцы НС 1814/421, Вестминстераца НС 1817/137, Бостонцы НС 1814/899, Балтиморцы НС 1814/900, Филадельфцы НС 1814/900, Индјанцы НС 1817/228, Манчестрца НС 1817/244, Франкфуртаца НС 1817/253, Монтевиденцы НС 1817/284, Сан-Маринаца НС 1817/672, Вратиславцы (Бреславцы) НС 1817/548, Мошоньцы НС 1818/356, Пожунцы НС 1819/545 итд. На месту суфикса *-ац* у многим примерима данас је друкчији суфикс: Шотландцы СВ 1794/321, Хамбургцы НС 1814/90, Норвегцы НС 1814/205, Паризцы НС 1814/361, Исландцы НС 1817/246, Мадридацѣ НС 1817/247, Ново-Селандцыма НС 1817/603, Салцбургцы НС 1818/260, Горњо-Канадаца НС 1819/451 итд.

Утиску о високој фреквенцији овог суфикса доприносе и његове проширене варијанте, на пример: а) *-анац* (Молдованци СН 1791/28, Американцы СВ 1794/219, Талијанцы НС 1814/101, Тосканцы НС 1814/102, Брестанаца НС 1814/929, Пештанаца НС 1815/456, Белгијанцы НС 1815/544, Елбанцы НС 1815/874, Трстанце НС 1816/79, Либијанцы НС 1819/16, Вандјанцы НС 1815/491,¹² Хановеранцы НС 1819/80, Сјциліјанцы НС 1814/1158, Мексиканцы НС 1816/803), б) *-ејац* (Европеацѣ НС 1817/283), в) *-ијанац* (Липсијанцы

¹⁰ Под примере фонетског колебања могао би се подвести и пример: Салонику НС 1816/623 : Тесалоникѣ НС 1818/631.

¹¹ Етници грађени моционим суфиксима неупоредиво су ређи у корпусу: Швајцеркинѣ НС 1814/357, Енглескинѣ НС 1816/125, Шотландкиња НС 1816/395, Спаніолъке НС 1818/282 и сл.

¹² Уп.: Земља сама, зовома Вандіа НС 1815/511.

НС 1814/1012,¹³ Нансијанацы НС 1816/687). Други домаћи суфикси у творби етника неупоредиво су ређи, попут суфикса *-ан* у *Аустријан* (Аустријанъ НС 1813/136, Аустријани НС 1815/453) и *Перзијан* (Перзијана НС 1817/252), *-ин* у *Турчин* (Турцы СВ 1794/334) или *-јанин* у *Млечанин*, *Љубечанин*, *Цариграђанин*, *Римљанин*, *Хамбуржанин* (Млетчани НС 1815/311, Любечана НС 1816/423,¹⁴ Цариградъане НС 1818/271, Римљана НС 1818/686, Хамбуржана НС 1819/396).

6.3. Тежња ка вернакуларизацији етника видљива је у потискивању облика странаго порекла. Тако се, на пример, етници са суфиксом *-ез*, италијанског порекла, сасвим ретко јављају без творбених конкурената, као у примерима *Англеz/Инглеz/Енглеz* (Англези СВ 1793/243, Англеze СВ 1794/52, Англези СВ 1794/164 : Инглези НС 1814/62 : Енглеzъ НС 1816/610, Енглези НС 1817/146, Енглези НС 1818/176), *Генуез* (Генуези СВ 1794/316) или *Пијемонтез* (Пијемонтези НС 1814/102). Творбено посрбљавање ових изведеница видљиво је у многим примерима: а) *Холандез* : *Холандац* (Холландези СВ 1794/164, Холландези НС 1814/71, Холландези НС 1818/176 : Холландцы СВ 1794/258); б) *Данез* : *Данац* (Данези НС 1813/65 : Данцы НС 11814/396); в) *Јапанез/Јапонез* : *Јапанац* (Јапанези НС 1818/183 : Јапонези НС 1818/191 : Јапанаца НС 1814/999, Јапанцы НС 1814/999); г) *Ирландез* : *Ирландац* (Ирландезъ НС 1814/422, Ирландеза НС 1818/219 : Ирландаць НС 1816/591); д) *Шотландез* : *Шотландац* (Шотландезъ НС 1814/422 : Шотландцы СВ 1794/32, Шотландцы НС 1816/453); њ) *Непулез* : *Неаполац* : *Неаполитанац* (Непулези НС 1814/1175 : Неаполцы НС 1814/942 : Неаполитанаца НС 1814/284). Именица *Чинез* (Чинези НС 1818/183) често је у контактної позицији са именицом *Китајац*: *Китайцы* (Чинезы) НС 1815/13, *Китайць* (Чинезъ) НС 1816/492, *Китайцы* (Чинезы) НС 1817/163, *Китайцы* (Чинези) НС 1818/576. Именица *Албанез* је честа у НС (Албанеза НС 1813/173, Албанеза НС 1815/728, 1031, Албанези НС 1819/563), али јој у контактної позицији конкурише именица *Арнаутин*: *Арнаути* (Албанези) НС 1819/563. На исти начин конкуришу и облици *Мајландез* и *Миланац*: *Миланцы* (Мајландези) НС 1814/88.

Страни облик *Португиз* директно је посрбљен додавањем српског суфикса у реткој форми *Португизац* (Португиза НС 1813/2, 9, Португизи НС 1813/18, Португизи НС 1814/147, Португиза НС 1816/646, Португиза НС 1817/276, Португизи НС 1818/201 : Португизаць НС 1813/136), али овим формама додатно конкурише и облик *Португалац* (Португалцы НС 1814/999, Португалцы НС 1818/176). Облик *Алгијер* (Аггјеры СВ 1794/397) потиснут је обликом *Алгирац* (Алгирце НС 1813/174), па облик *Швајцјер* (Швајцери СВ 1794/90, Швајцери НС 1817/212), преузет из немачког језика са истим завршетком *-ер*, остаје посве усамљен у грађи као постојан.

6.4. При именовању познатих, мање познатих и непознатих држава, војводства и области са различитих континената новинари су се трудили да

¹³ Мотивни облик је *Липсик*.

¹⁴ Мотивни облик је *Љубека*.

постигну *системност*. Отуда доминација суфикса *-ија*,¹⁵ раширеног и под утицајем руског и немачког језика (Клајн 2003: 235), и, условно речено, суфикса *-ска* у поимениченим облицима придева¹⁶. Изведенице са овим суфиксима често су конкурентне: а) *Швеција* и *Шведска* (Швеција СН 1792/266, Швеција СВ 1792/27, Швеција СВ 1794/192,; Шведске СН 1791/38, Шведска СВ 1794/75, Шведска СВ 1794/223, Шведска НС 1817/195); б) *Италија* и *Талијанска* (Италија СН 1792/342, Италија СВ 1792/7, Италија СВ 1793/14, Италије НС 1814/544, Италија НС 1814/585; Талијанска СН 1791/63; Талијанска НС 1814/573); в) *Франција* и *Француска* (Франција СН 1792/238, Франција СВ 1792/7, Франција СВ 1793/15, Франција НС 1818/519 : Французка СВ 1792/23, Французска НС 1813/9, Французска НС 1815/30); г) *Норвегија* и *Норвешка/Норвешка* (Норвегије СВ 1794/108, Норвегију НС 1813/15; Норвежска НС 1813/20, Норвежску НС 1813/20 : Норвешка НС 1817/235); д) *Саксонија* и *Саксонска* Саксонии НС 1813/3 : Саксонска НС 1813/66 Саксонска НС 1817/243, Саксонска НС 1818/267; њ) *Белгија* и *Белгијска* (Белгија НС 1814/685 : Белгијска НС 1814/588, 792, Белгијска НС 1818/372) и др.

Очита је тежња новинара да се број примера назива држава без ових суфикса (нпр. Украине СН 1791/29, Кина НС 1816/629, Сенегала НС 1817/161, Марокко НС 1815/471, Фес и Марокко НС 1817/211) смањи. Отуда се оригинална именовања посрбљавају и тиме уводе у систем, што узрокује још занимљивију конкуренцију двају или чак трију облика: а) *Португал* : *Португалија* : *Португалска* (Португал НС 1818/59 : Португалија СН 1792/238, Португалија СВ 1794/163, Португалију НС 1813/8, Португалијом НС 1818/114 : Португалској НС 1814/256, Португалска НС 1816/176, Португалска НС 1817/162, Португалском НС 1818/237); б) *Молдава* : *Молдавија* : *Молдавска* (Молдава СН 1791/28 : Молдавија СН 1792/343, Молдавија НС 1814/217, Молдавија НС 1814/217 : Молдавска НС 1819/465); в) *Денмарк* : *Данија* : *Данска* (у Денмарк СН 1791/38, Денмарк СН 1791/30,¹⁷ : Данија СВ 1794/7, Данија СВ 1794/172: Данска НС 1813/219, Изъ Данске НС 1813/192, Данској НС 1814/66, Данска НС 1817/246); г) *Енгланд* : *Англија* : *Енглеска* (Енгланд СН 1791/34 : Англија СН 1791/45, Англија СВ 1793/19, Англија СН 1792/53 : Енглеска НС 1817/137); д) *Холанд* : *Холандија* : *Холандска* (Холанда СН 1792/38 : Холандија СН 1791/72, Холандија СВ 1792/54, Холандија СВ 1792/55, Холандија СВ 1794/112: Холандска НС 1814/63, Холандску НС 1817/548,

¹⁵ Појам *суфикс* овде је схваћен у ширем значењу које му даје Клајн (2003: 235): Валахија СН 1791/7, СН 1791/17, Галиција СВ 1794/230, Британија СН 1791/41, Германија СН 1792/135, Италија СН 1792, 342, Хунгарија СВ 1793/17, Хелвеција СВ 1794/87, Аустрија СВ 1793/25, Бурсија СВ 1794/220, Каталонија СВ 1794/242, Русија НС 1814/609. У правој деривацији имамо га у: Тошканије СН 1791/63 (: *Тоскана*), новој Сееландији НС 1817/603 (: *Нови Зеланд*).

¹⁶ Уп.: Праиске СН 1791/25, Турска СН 1791/36, Мађарска СВ 1794/211, Штайерска НС 1814/1060, Неаполитанска НС 1814/655, Тирољска НС 1816/309, Пољска НС 1817/164, Виртембергска НС 1817/172, Турска НС 1817/173, Чешкој НС 1817/292, Баварска НС 1817/244, Баденска НС 1818/769, Тирољска НС 1819/257, Хесенска НС 1819/328, Финландске НС 1819/385, Насавска НС 1819/427, Олденбургска НС 1819/468, Виртембергска НС 1819/497, Дармштатска НС 1819/498, Моравска НС 1819/585, Мекленбургска НС 1819/705 итд. Због проблема основе творбено су занимљивији примери: Хановеранска НС 1819/617, Неаполитанска НС 1819/464.

¹⁷ Али у тексту под овим насловом: Данска Двор.

Холландској НС 1818/731); ђ) *Нидерланд* : *Нидерландија* : *Нидерландска* (Нидерландъ СН 1791/35, Нидерландъ СВ 1792/23, Нидерландъ СН 1792/53, Нидерландъ СВ 1794/89, 258 : Нидерландіа СН 1792/310 : Нидерландска НС 1814/640, Нидерландска НС 1817/139, Нидерландска НС 1818/175); е) *Шотланд* : *Шотландија* : *Шотландска* (Шотланду СВ 1794/341 : Шотландію НС 1815/706 : Шотландске НС 1815/1000); ж) *Ирланд* : *Ирландија* : *Ирландска* (Ирланду НС 1814/774 : Ирландій СВ 1794/204, Ирландіе НС 1814/642 : Ирландска НС 1814/885, Ирландска НС 1816/145); е) *Швајц* : *Швајцарска* (Швајцъ СВ 1794/239, 248, Изъ Шваица СВ 1794/102 : Швајцарскомъ СВ 1793/238, Швајцарска СВ 1794/239 Швајцарска НС 1817/170, Швајцарска НС 1818/163); ж) *Јапан* : *Јапанија* (Јапана НС 1817/247, У Јапану НС 1818/480 : у Јапанію НС 1818/191, 192, у Јапаніи НС 1818/191); з) *Хина* : *Хинезка* (Хина НС 1814/764 : Хинезска НС 1814/699) итд.

6.5. За новинарску стилистику занимљиви су примери у којима је облик условљен позицијом у тексту, тј. примери коегзистенције различитих облика онима у наслову и остатку текста у НС. Док се у устаљеним насловима налазе само имена држава у форми поименичених придева, у тексту се појављују напоредне форме са крајњим *-ија*: *Спанска* : *Спаніи* НС 1814/589, *Енглеска* : *Англија* НС 1818/114, 124, *Француска* : у *Франціи* НС 1818/182, *Енглеска* : у *Англии* НС 1818/186.

7. Лексичка колебања. Велики значај за лингвокултуролошка истраживања имају и примери лексичке конкуренције онима различитог порекла. Три примера добро илуструју оваква лексичка колебања: а) *Чифутин* : *Жидов* : *Јеврејин* (Чиф8ты СН 1792/80 : Жидова СВ 1793/40 : Евреи (Чифути) НС 1814/482); б) *Вијена* : *Беч* (Въ Вієннѣ СН 1791/6, Вієнна СВ 1792/13, 49, Вієна НС 1817/147 : Беч8 СН 1791/32, Бечу СВ 1792/50, Бечъ СН 1792/365, Бечъ СВ 1794/60, Бечу НС 1818/174); в) *Цариград* : *Константинополь* (Цариградѣ СН 1791/11, Цариградъ СН 1791/58, Цариградъ СВ 1794/228, Цариграда НС 1817/283 : Константинополь СВ 1794/46, Константинополя СВ 1794/76, 333).

8. Контактна позиција онима. Упркос поменутој потреби да се сажме текст, новинари често наводе, попут друге лексике (Милановић 2013), и онеме у контактної позицији, који не доприносе економичном изразу,¹⁸ али имају битне функције. Неретко су у питању различита именованја истог онима у страним језицима: *Милана* (Майланда) НС 1814/80. У напоредним облицима огледају се и језичке недоумице у епохи без прописане лексичке норме: *Чиномъ* (Китаемъ или *Хиномъ*) НС 1814/911, *Китай* (Чина) НС 1817/171, *Чина* (Хина China) НС 1818/183, *Китай* (Чина) НС 1818/369 и сл. Најзанимљивији су, међутим, примери у којима се огледа *панславизам* Д. Давидовића и Д. Фрушића у НС, који наглашено указују на словенска именованја која су постојала напоредо са несловенским: *Клагенфурт* (Целовецъ) НС 1813/48, *Гданска* (Данціга) НС 1813/49, *Дубровник* (Рагуза) НС 1814/104,¹⁹

¹⁸ Уп.: На рѣки є Висли (Вайхсли) твердыню Гданскъ (Данцігъ) съ 1300 топова, твердыню Замоскъ (Замоскъ) са 130, Моддлинъ са 140 топова изгубила НС 1814/36.

¹⁹ Уп.: Рагуза СН 1791/8.

Венеција (Млетке) НС 1814/130,²⁰ Карловцу (Карлштадту) НС 1814/743, Вратислава (Бреславе) НС 1814/957, Львовъ (Ламбергъ) НС 1814/962, Сибиниу (Кронштадту) НС 1814/966, Бемска (Чехска) НС 1814/1132, у Вратиславъ (Бреславе) НС 1815/900, у Горицу (Герцъ) НС 1816/359, градъ Любека (Лыбекъ) НС 1816/422, у Липско (Лайпсикъ) НС 1816/455, Люблиану (Лайбахъ) НС 1817/653; у Рѣку (Фіюму) НС 1818/250, у Задаръ (Зару) НС 1818/272, Чеси (Бемцы) НС 1818/228 итд. Очито је да бечка цензура није прогањала оваква лексичка решења у НС.

9. „Превођење” онима. Познати су примери посрбљавања страних имена, попут енглеског *Елизабет(а)* у *(Ј)елисавета* (кralљице Елисавете НС 1818/123) и сл. Још драстичнији пример вернакуларизације онима представља њихово делимично или потпуно превођење на српски језик: село Велико-Бееренъ (Gros-Beeren) НС 1813/80, Лавобрегу (Loewenberg) НС 1813/83, Лавобрега (Левенберга) НС 1813/88, Куряковца (Волфсберга) НС 1813/88, Тъелавцу (Rachlenberg) НС 1813/88, Новоградъ (Найштадтъ) НС 1813/238; острова Тринидада (троице) НС 1817/257, Новога Јорка НС 1819/99 и сл.

10. Потреба за речником. Надамо се да сви наведени примери указују да би *Речник онима у славеносрпском језику* имао не само лингвистички но и културолошки значај. Практична корист од њега огледала би се у бржој детекцији (препознавању) онима у старим текстовима, што би олакашало њихово разумевање, али и спречило типичне грешке, на пример, приликом приређивања и потенцијалног исправљања „штампарских грешака” (нпр. *Мадрит*, *Букорест* и сл.). Такође, спречило би се и њихово погрешно тумачење ван контекста: тек из текста види се да је *Индијанац* становник Индије (данашњи Индијац), и сл. Кључно питање је да ли вршити потпуну ексцерпцију или се фокусирати на дистинктивне облике у односу на данашње јер оба решења имају своје предности: први даје потпуну слику у самом језику и епохи, други је практичнији, економичнији и лакши за израду.

Ради функционалности, а услед обиља грађе, овај би речник морао: а) донети транскрибоване одреднице и игнорисати при томе графематско-ортографска колебања која су ирелевантна за корисника, али их треба нагласити селекцијом примера. Тако у речнику, на пример, одреднице *Нидерланд* и *Прајска* треба да буду илустроване примерима са различитим графичко-ортографским решењима (Нидерландъ СН 1791/35; Нидерландъ СН 1792/53; Праиске СН 1791/25, Прајска СВ 1794/11, Прајзска НС 1817/136 и сл.); б) смањити број информација у речничком чланку на минимум: као „дефиницију” требало би дати савремени облик или сажету конструкцију (нпр. у случају етника *жители/становник/држављанин* и сл. + оним); в) у речничком чланку упутити на све конкурентске облике: фонетске, морфолошке, деривационе, лексичке, без давања предности билом којем облику; г) донети већи број репрезентативних примера из различитих извора, поређаних хронолошки;²¹ д) регистровати и нагласити прве потврде у корпусу; њ) преузети и, по

²⁰ Уп. други редослед: изъ Млѣтака (Венеције) НС 1817/720, или само: Млѣтке НС 1817/540.

²¹ Добро селектовани примери истовремено показују и графичко-ортографски развој.

потреби, допунити публицистичким делима корпус и техничка решења из *Речника славеносрпског језика*, у циљу постизања комплементарности. Ауторе би, наравно, морао сачињавати интердисциплинарни тим, у којем би били лексикографи, историчари језика, историчари и географи.

11. Закључци. На посебан значај и функцију онима у новинарским текстовима из слс. епохе указује и њихово наглашавање спационираним писањем у штампи. Уредници су маркирали онима као специфичан лексички слој који је неретко био сасвим нов и непознат и њима самима и читаоцима. Непреврела језичка ситуација условила је бројне варијације, које ћемо у закључку додатно нагласити најрадикалнијим примерима:

- А) Држава коју данас именујемо као *Шпанија* именована је у СН, СВ и НС на шест начина: а) *Хишпанија* (Хишпанџа СН 1791/63), б) *Испанија* (Испанџа 1794/170 Испанџа НС 1818/519, Испанџи НС 1819/563), в) *Ишпанија* (Ишпанџи СН 1791/16, 2, Ишпанџа СН 1792/302), г) *Спанија* (Спанџа НС 1813/29, Спанџи НС 1813/3, Спанџа НС 1817/161), д) *Спанска* (Спанске НС 1814/39, 52, Спанска НС 1814/577), љ) *Шпанија* (Шпанџа СН 1792/40, Шпанџа СВ 1793/18, Шпанџа СВ 1794/57).
- Б) Становник наведене државе именован је пак на седам начина: а) *Ишпанац* (Ишпанцы СВ 1794, 167, Ишпанцы СВ 1794, 170), б) *Шпаниолац* (Шпанџолцемъ СВ 1794/282, Шпанџолцы СВ 1794, 283, 290, Шпанџолце НС 1818/130), в) *Шпаниол* (Шпанџола СВ 1794/78, Шпанџоле СВ 1794/291, Шпанџоли СВ 1794/296), г) *Шпањур* (Шпанџюра СН 1791/41), д) *Спаниолац* (Спанџолцемъ НС 1813/7; Спанџолацъ НС 1813/136, Спанџолаца НС 1814/52, Спанџолцы НС 1816/43, 163, Спанџолце НС 1818/150), љ) *Спањолац* (Спанџолацъ НС 1814/945, Спанџолацъ НС 1814/76, Спанџолаца НС 1814/892, Спанџолцы НС 1816/406, 437), е) *Спањол* (Спанџоллу НС 1814/934).
- В) Седам различитих облика има и данашњи оним *Барселона*: а) *Барцелона* (Барцеллони СВ 1793/260, Изъ Барцелоне СВ 1794/198, Барцеллони НС 1815/183); б) *Варцелона* (Изъ Варцеллоне СВ 1794/186, Варцеллоне НС 1814/27, Варцелону НС 1815/427); в) *Варселона* (Варселоне НС 1817/229, Варселоне НС 1818/121); г) *Варсельона* (Варсельоне НС 1818/180); д) *Варчелона* (Варчелонне НС 1816/291); љ) *Барцелон* (Изъ Барцелонна СВ 1794/206); е) *Варцелон* (изъ Варцеллона СВ 1794/223).
- Г) Сличну судбину у слс. језику имао је и *Лисабон*, који има четири форме: а) *Лисабон* (изъ Лисабона СВ 1794/163), б) *Лисавон* (У Лисавону НС 1817/245, Лисавонъ НС 1819/42), в) *Лизабон* (Лџизабонскога СВ 1794/199); г) *Лисабона* (изъ града Лџисабоне СВ 1794/242).

Није тешко закључити да су и онима делили судбину друге славеносрпске лексике: њихову егзистенцију у новинарским текстовима пратили су конкуренција и коегзистенција облика, неуустаљеност на графџиско-ортограф-

ском, фонетском, морфолошком, деривационом и лексичком плану. Анализа сасвим ограниченог корпуса показала је огромно варирање.

Обличком колебању суштински су доприносили различити фактори. Немогуће је, наиме, у праћењу развоја форми онима у првим српским новинама искључити две значајне социолингвистичке и стилистичке чињенице: а) славеносрпски језик, без кодификације и без строге лексичке норме, радо је упијао све конкурентске облике, нарочито у публицистици (Милановић 2013); б) страни оними улазили су у овај језик углавном посредством страних језика на којима су штампане тадашње утицајне новине и друга литература, најчешће преко немачког језика бечке штампе.

Анализа примера у раду указала је и на синхронијска и на дијахронијска колебања: многе форме онима међусобно конкуришу у истом тренутку и у истим новинама, али се истовремено уочавају и одређене блаже тенденције, нпр. да се устале форме етника налик на српске. Промена форме онима често сведочи о генералним лексичким процесима у славеносрпском језику и потврђује их. Тако се постепена *лексичка вернакуларизација* огледа и различитим процесима везаним за форму онима: њихово посрбљавање одговарајућим суфиксима (*Холанд* > *Холандија*, *Португал* > *Португалска*, *Холандез* > *Холандац*, *Португиз* > *Португизац* и *Португалац*). Облик онима је понекад био условљен и позицијом у тексту, па се једна форма јавља у наслову, а друга у остатку текста (*Спанска* : *Спанија*, *Енглеска* : *Англија*, *Француска* : *Франција*). Навођење конкурентских форми онима у контактної позицији (*Гданск* : *Данциг*, *Лвов* : *Ламберг*, *Целовец* : *Клагенфурт*) сведочи и о панславизму уредника НС.

Што је старији период и што је временски захват већи, број варијаната расте. Зато је у СН и СВ (1791–1794) варијаната заправо сразмерно више него у НС (1813–1822), али су НС излазиле много дуже и текста је неупоредиво више, као и њихових аутора тј. преводаца, па је и број варијаната у њима зато растао. Колебања око форми онима наставила су се у смањеном интензитету и у Вуковој и вуковској епохи, а трају у појединим примерима (*Португалија* : *Португал*, *Корејанац* : *Корејац* и сл.) и данас.

Стога је прави задатак историјске стандардологије да утврди како се дошло до данас устаљених форми онима страног порекла, чему би суштински могао допринети одговарајући дијахронијски речник. У том настојању треба релативизовати потребу за утврђивањем *што прецизније* хронологије развоја облика због бројних синхронијских варијација (које нису ретке ни у истом тексту), као и питање порекла онима због језика посредника, којих може бити и више у ланцу преношења вести из новина у новине и од уста до уста.

ЛИТЕРАТУРА

- Албијанић 1979:** Александар Албијанић, Деклинација страних личних имена у 'Новинама српским' (1813), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXII/1, 111–123.
- Албијанић 1984:** Александар Албијанић, Страна имена и топоними у неким српским текстовима XIX века: кратак осврт на Давидовићеве 'Новине српске' (1814), *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 13/2, 67–75.
- Караџић 1968:** Вук Стефановић Караџић, *О језику и књижевности I*, Сабрана дела Вука Караџића, књига дванаеста, Београд: Просвета.
- Клајн 2003:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Други део: Суфиксација и конверзија*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- Милановић 2013:** Александар Милановић, *Језик весма полезан*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Милановић 2014:** Александар Милановић, *Језик Јована Суботића*, Београд: Чигоја штампа – Филолошки факултет у Београду.
- ОС 2017:** *Речник славеносрпског језика : огледна свеска* (прир. И. Бјелаковић, И. Цветковић Теофиловић и А. Милановић), Нови Сад: Матица српска.
- ПМС 2014:** Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурџица, *Правпис српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Ћорић 2008:** Божо Ћорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Шћепановић 1997:** Михаило Шћепановић, Ономастичка терминологија и норма, у: *Трећи лингвистички скуп „Бошковићеве дани“*, Подгорица: ЦАНУ, 215–223.
- Шћепановић 2003:** Михаило Шћепановић, Српска ономастичка терминологија, *Свет речи*, 15–16, Београд, 14–16.

Aleksandar M. Milanović

NAME WORDS OF FOREIGN ORIGIN IN SLAVONIC SERBIAN

Summary

The paper investigates the development and adaptation of name words of foreign origin in journalistic texts written in Slavonic Serbian. Special attention is paid graphemic, orthographic, phonological, derivational and lexical volatility of such forms. Co-existing and rival status of many examples are manifested on sociolinguistic and stylistic level. Due to the exceptional variety of a high number of collected examples, the author proposes that a diachronic dictionary of name-words in Slavonic Serbian (1750–1850) be compiled.

Key words: Slavonic Serbian, name-words, ethnonym, vernacularization, doublet, journalistic style, pan-Slavism, diachronic dictionary of name words.